

ВПЛИВ ФОЛЬКЛОРУ НА СЛОВОТВОРЧУ ПРАКТИКУ ПАВЛА ТИЧИНИ

У статті проаналізовано особливості впливу фольклорної традиції на індивідуально-авторські номінації П. Тичини. На матеріалі «Словника авторських лексичних новотворів Павла Тичини» з'ясовано основні причини народнопоетичних запозичень (світоглядні, ідеологічні, загальноестетичні та художньо-стильові), проаналізовано екстралінгвальні чинники, що сприяли продовженню усонародної традиції в словотвірній практиці поета. Здійснено порівняння зі складеними фольклорними найменуваннями, які слугували основою для утворення інновацій.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, Павло Тичина, словотворчість, українська поезія ХХ століття, фольклор, фольклоризм.

Семенюк (Кирилюк) О. В. Влияние фольклора на словообразовательную практику Павла Тычины. В статье проанализированы особенности влияния фольклорной традиции на индивидуально-авторские номинации П. Тычины. На материале «Словаря авторских лексических новообразований Павла Тычины» выяснены основные причины народнопоэтических заимствований (мировоззренческие, идеологические, общеэстетические и художественно-стилевые), проанализированы экстралингвистические факторы, которые способствовали продолжению усонародной традиции в словообразовательных экспериментах поэта. Осуществлено сравнение со сложными фольклорными наименованиями, которые послужили основой для образования инноваций.

Ключевые слова: авторское лексическое новообразование, Павел Тычина, словотворчество, украинская поэзия ХХ века, фольклор, фольклоризм.

Semeniuk (Kyryliuk) O. V. The Folklore Influence on the Word Creation Practice of Pavlo Tychyna. In the registry forming process of author's lexical new-formations of P. Tychyna it was found out that folklore juxtapositions are fixed by mistake, so the register forming of the folklorisms-juxtaposition's dictionary is actual. The attempt of formation of the registry of «Dictionary of the composite folklorisms» on more than 3,000 units was realized. The source base of it are 112 collections of folklore. The purpose of the article is to determine the influence of folklore texts on the author's lexical new-formations of Pavlo Tychyna. The tasks of the paper are: the analysis of extralinguistic factors that contributed P. Tychyna's borrowing of the examples of folk art; the clarify the causes of folklorisms' using in the process of word creation's experiments. Determination of folk origin of author's new-formations is a complex process that involves monitoring of the folklore texts, researching of the bio-bibliographic data about the life and career of the poet, analysis of special folkloristic, ethnographic, ethno-linguistic literature and making repeated examination of the register of author's new-formations of Pavlo Tychyna. One of the key features of this study is the national cultural specificity, which also provides the key to understanding of the nature of the origin of innovation.

Keywords: author's lexical new-formation, Pavlo Tychyna, word creation, Ukrainian poetry of XX century, folklore, folklorism.

Дослідження причин появи авторських лексичних новотворів (далі – АЛН) вимагає різнобічного аналізу екстра- та інтралінгвальних чинників. Одним із основних позалінгвальних стимулів появи інновацій є культурологічний, у межах якого виокремлюємо вплив усної народної творчості.

У зв'язку з тим, що деякі зі складених фольклорних найменувань потрапляють до реєстрів АЛН і кваліфікуються як індивідуально-авторські, проте в той же час функціонують у народнопоетичних текстах, назріла потреба укладання словника фольклоризмів-юкстапозитів (понад 3000 одиниць). Джерельною базою слугували 112 збірок усної народної творчості (казки, легенди, перекази, пісні та ін.), серед яких видання серії «Українські пісні в записках письменників» (Київ, 1970-ті роки).

Згодом виявилось, що порушена проблема актуальна не тільки в руслі дослідження словотворчої практики П. Тичини, але й інших поетів ХХ сторіччя, чия поетична творчість є об'єктом дослідження неологічних лабораторій «Острозький неограф» та «NEOLEX-Рівне».

АЛН неодноразово обиралися об'єктом лінгвістичних студій. Із початком ХХІ сторіччя активізувалися дослідження з індивідуально-авторської неології та неографії. Дослідниця Г. М. Вокальчук розробила теоретичні засади формування реєстрів, на основі яких укладено «Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття» [2], словники АЛН М. Семенка (Г. М. Вокальчук), В. Барки (Н. А. Адах), неокласиків (Н. В. Гаврилюк), шістдесятників (Г. М. Вокальчук, О. Б. Тимочко, І. Цапук), поетів Рівненщини (В. В. Максимчук), П. Тичини (О. В. Кирилюк) [5].

П. Тичині неодноразово ще за життя приписували авторство окремих слів, проте він заперечував це, пояснюючи їхнє народнопоетичне походження. Сам словотворець був переконаний, що «народ наш – найталановитіший, найдотепніший мовтворець і піснетворець» [10: 49]. У процесі формування реєстру АЛН поета важливо уникнути фіксації фольклорних складених найменувань, ось чому порушено важливу і актуальну проблему впливу усної народної творчості на словопошуки автора.

Мета статті – з'ясувати причини наслідування П. Тичиною фольклорної традиції у процесі словотворення, виокремити основні передумови впливу усної народної творчості та визначити перспективи подальших досліджень.

Одним із найактивніших словотворців ХХ століття був Павло Тичина. Дослідженням інновацій цього поета займалися В. О. Шадура, Г. М. Колесник, Г. М. Вокальчук, О. Б. Тимочко. У 1971 році опубліковано словник АЛН П. Тичини «З'являються нові слова у мові...» Г. М. Колесника [7], у якому зафіксовано 637 новотворів. Усього укладачем опрацьовано 20 першоджерел, із-поміж яких – найповніше на той час 6-томне видання творів письменника (1960 – 1962 рр.). До загального реєстру уведено АЛН, засвідчені не лише в оригінальних творах П. Тичини, а й у його поетичних перекладах творів світової літератури, публіцистичних, літературно-критичних статтях та прозових художніх текстах.

Поява 12-томного видання творів поета [11] спричинила потребу поновому поглянути на словотворчу практику П. Тичини, оскільки виявилось, що не всі АЛН зафіксовано в попередньому виданні. Здійснено ще одну спробу аналізу поетичних текстів автора й укладено якнайповніший «Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини» на 1097 одиниць

[5: 181 – 263]. Під час укладання словника використано теоретичні засади із «Короткого словника авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття» (КСАН-04) [2: 94 – 508].

Принагідно відзначимо, що поет народився в сім'ї дяка, де, окрім релігійного виховання, було й музичне; навчався в Чернігівському духовному училищі (1901 – 1907 рр.), де регент доручав йому навчати нотної грамоти новачків (серед його учнів – брат Євген, який пізніше став учителем у Харкові, та майбутній хоровий диригент Г. Вільовка), пізніше – в місцевій семінарії (1907 – 1913 рр.), співав в архієрейському хорі при Троїцькому монастирі (1900 р.).

Улітку та восени 1914 – 1916 років П. Тичина працював роз'їзним інструктором і рахівником-статистом Чернігівського губернського земського статистичного бюро, що дало можливість зробити низку фольклорних записів.

Ю. Кобилецький відзначає, що П. Тичина «пісень знав силу-силенну, знав усі їх музичні й словесні варіанти», а також цінував А. Малишка, який також захоплювався усною народною творчістю. Іноді поети влаштовували своєрідні «творчі змагання» на знання народнопіснених текстів [6: 17].

Відтак, П. Тичина був близьким до фольклорної стихії, про що свідчать факти біографії поета.

Як зазначалося вище, фольклорні складені найменування можуть помилково реєструватися словниками АЛН, тому доречним є визначення причин застосування таких слів у словотворчій практиці. Так, В. С. Калашник вважає, що «особливості входження фольклоризму в новітню українську поезію з притаманними їй жанровими формами, темами, ідейно-художніми пошуками зумовлюються цілою парадигмою складників» [4: 207 – 215].

Услід за дослідженнями В. С. Калашника визначимо причини використання фольклоризмів як базових одиниць у процесі творення індивідуально-авторських номінацій П. Тичиною, а саме:

Світоглядні орієнтації автора. Усна народна творчість віддзеркалює найважливіші орієнтації суспільства, виражає ставлення спільноти до того чи того явища, події, виражає позитивну / негативну реакцію соціуму на певні вчинки його представників. Відтак автор літературного твору, коли працює з фольклорним текстом, підсвідомо стає «заручником» таких світоглядних постулатів. Наприклад, образ сироти завжди викликав у народних співців особливу увагу, оскільки народ оплакує сирітську долю, уболіває за таких дітей (пор.: *сирота-резервіст*, *сирота-сирохман*, *сирота-чумак*, *сиротина-одинець*, *сиротя-небожа* та ін.). До зменшено-пестливих форм цього слова належать *сирітка*, *сирітонька*, *сиротинка*, *сиротинька*, *сиротиночка*, *сиротя*, *сиротятко*, *сиротяточко* [3: 540]. П. Тичина не залишається осторонь та продовжує ряд пестливих назв номінації сирота індивідуально-авторським: *Приголуб сиротюченка...* (ПТЗ:269 # 1965) [5: 240].

Отже, аналіз специфіки сприйняття світу окремим автором крізь призму світосприйняття його народу допомагає: з лексикографічного боку – «очистити» реєстр новотворів від народнопоетичних складених номінацій,

які помилково внесено в словник; із погляду семантики — пояснити значення окремих АЛН та причини поєднання кількох слів в одне; зі структурного погляду — назвати ті способи словотвору, які найчастіше використовуються для представлення світу як організованого поєднання уявлень про релігійний, міфологічний, родинно-побутовий спосіб життя народу.

Ідеологічні чинники. В усній народній творчості виражено ставлення до тих політичних умов, у яких перебуває народ на конкретному історичному зрізі (зневага до загарбників, панів, окремих історичних постатей або навпаки їхнє вихваляння). Наприклад, *Тоді не буде / Гнобителя-пана...* (БРВ: 242) [1]; *...Як там люди поступають / З катями-панамі?* (НПК: 74) [9]; *І коли скинув [народ. — О. С.] кровопивцю-царя, вигнав слуг його, прийшли люди до кримських озер і збудували тут чудові лікарні, палаци-санаторії.* (ЛКНЧМ: 30) [8] та ін. На основі побаченого чи почутого в пісні чи іншому творі формується загальносуспільна думка.

Поети ХХ сторіччя як представники українського народу теж не залишаються осторонь від ідеологічних постулатів свого часу. Наприклад, індивідуально-авторські радянізми: *непманюк* [3: 223], *пан-хижак* [3: 227], *радянець* [3: 235] та ін.

У реєстрі АЛН П. Тичини фіксуємо групу інновацій із компонентом **пан-**: *пан-германство, панство-тіліпанство, пан-хижак, царево-пано-богомертвотний* [5: 227], які утворено для представлення негативної думки народу про цей суспільно-політичний клас. У народнопоетичній творчості є такі юктапозиції з першою частиною **пан-**: *пан-багатир, пан-багач, пан-буржуй, пан-бусурман, пан-гнобитель, пан-грабівник, пан-дідич, пан-дідько, пан-дука, пан-здирець, пан-зрадник, паничєнько-перебірничєнько, пан-кат, пан-лях, пан-ляшєнько, пан-ляшок, пан-магнат, панок-баранок, пан-прудивус, пан-смоляк, пан-тиран, пан-фабрикант, пан-хазяїн, пан-чорт* та ін., більшість із яких вжито з негативною конотацією для вираження зневажливого ставлення.

Отже, у процесі дослідження АЛН поета важливо враховувати позалінгвальні чинники появи інновацій, зокрема вплив ідеологічних стимулів появи інновацій крізь призму світоглядної позиції певного народу. П. Тичина створює індивідуально-авторські номінації, семантично близькі до фольклорних, що проілюстровано пісненими контекстами.

Загальноестетичні засади. В усній народній творчості для опису дівчини добираються найрізноманітніші епітети, наприклад, *дівка-королівна, дівка-красавиця, дівка-красуня, дівка-панянка, дівка-панянонька, дівонька-голубонька, дівонька-зоря, дівча (дівчина)-ластів'я, дівча-рибча, дівча-чорнобривка, дівчина-голуб'я, дівчина-голубка, дівчина-голубочка, дівчина-заморока, дівчина-квітка, дівчина-квіточка, дівчина-косичина, дівчина-кравунечка, дівчина-красуня* та ін. Загалом зафіксовано 100 складених одиниць із компонентом *дівчина / дівка / дівчинонька / дівонька*, із-поміж яких 51 номінацію вжито для позначення краси дівчини.

Юктапозиції для підкреслення вроди дівчини фіксуємо й у словниках авторських новотворів. Зауважимо, що сюди належать не тільки іменники, а й слова інших частинимовних класів. Наприклад, у П. Тичини зареєстровано

такі АЛН: *дівчина-красновидка, дівчаточко-небога, дівчина-альт* [5: 202] (пор. в інших поетів ХХ ст.: *дівочо-ясний* (М. Зеров), *дівуліня* (І. Драч), *дівча-весна* (В. Малишко), *дівчинно-ластівчинно* (М. Озірський) та ін. [2: 187 – 188]).

Отже, використання загальноестетичних засад у процесі творення нового слова збагачує поетичну мову П. Тичини високохудожніми лексемами і є основою для створення оригінальних АЛН.

Художньо-стильовий чинник. Поети – творці АЛН – нерідко використовують фольклорні юкстапозити для створення певного художньо-стильового тла свого твору. В уснонародних текстах серед складених номінацій часто фіксуємо синонімічні поєднання іменників, один із компонентів яких – застаріле слово, як-от: *багач-дукач, туча-хмара* та ін. Цю ж тенденцію помічаємо й у словотворчій практиці П. Тичини. Наприклад, *розум-ум* (ПТЗ:138 # 1960), *смуток-жаль* (ПТ1:329 # 1918), *хмара-туча* (ПТЗ:214 # 1958) [5: 237, 241, 251].

Отже, АЛН створюються зі стилістичною метою, що передбачає наявність певного емоційно-експресивного відтінку. Помітивши вплив фольклорної традиції на словотворчість П. Тичини, відзначимо, що нерідко для стилізації мови певної епохи поет вдається до вживання застарілих форм, які надають інновації відтінку урочистості та увиразнюють поетичний текст.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дослідження вказаних вище чинників дозволяє зробити висновок, що входження фольклоризмів у мову зумовлено різними причинами. На прикладі словотворчості П. Тичини вдалося з'ясувати, що утворені від фольклорних найменувань АЛН виникли в результаті світоглядних орієнтацій автора, загальноестетичних положень, ідеологічних чинників і художньо-стильової роботи поета.

Дослідження вказаних вище чинників допоможе у процесі аналізу АЛН, утворених за аналогією до фольклоризмів. Сформований реєстр складених фольклорних номінацій буде використаний для повторного моніторингу реєстрів новотворів інших поетів ХХ століття для вилучення т.зв. квазіновотворів, які помилково уведено до словників.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Біля райських воріт:** Збірник атеїстичного фольклору українського населення Карпат / [Упоряд., передм. та прим. І.М. Сенька; Худож. Ю. В. Дмитрук]. – Ужгород : Карпати, 1980. – 272 с. : іл. – **БРВ.** 2. **Вокальчук Г. М.** Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук : за ред. А. П. Грищенко. – Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. – 524 с. 3. **Жайворонок В. В.** Знаки української етнокультури : [словник-довідник]. – К. : Довіра, 2006. – 703 с. 4. **Калашник В. С.** Фольклоризм як знак національної культури та його рецепції в новітній українській поезії / В. С. Калашник // Калашник В. С. Людина та образ у світі мови: вибрані статті. – Х: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – С. 207 – 215. 5. **Кирилюк О. В.** Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини / За ред. С. Я. Єрмоленко, Г. М. Вокальчук // Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття : [збірник наукових праць; відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острогоз : Національний університет «Острозька академія», 2011. – С. 181 – 263. (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія» ; вип. 5). 6. **Кобилецький Ю.** Співець нового часу / Ю. Кобилецький // Народні пісні в записях П. Тичини: упор.

і примітки В. І. Суржі ; вс. стаття О. А. Правдюка. – К. : Музична Україна, 1976. – С. 17. 7. **Колесник** Г. М. «З'являються нові слова у мові» / Г. М. Колесник // Тичина П. Квітни, мово наша рідна! – К., 1971. – С. 95 – 171. 8. **Легенди, казки та новели Чорного моря**. – Одеса : Маяк, 2002. – 128 с. – ЛКНЧМ. 9. **Народ про Кобилицю**. Збірник фольклорних творів: Упорядкування, вс., стаття і примітки В. І. Тищенко. – К. : Наукова думка, 1968. – 179 с. – НПК. 10. **Тичина** П. Квітни, мово наша рідна! / П. Тичина // Тичина П. Про мистецтво і літературу : [упорядк., вс. стаття та прим. Л. М. Коваленка]. – К. : Мистецтво, 1981. – С. 46 – 53. 11. **Тичина** П. Г. Зібрання творів : у 12 т. / П. Г. Тичина. – К. : Наукова думка, 1983 – 1986. – Т.1. – 1983. – 735 с. – ПТ1; Т. 3. – 1984. – 511 с. – ПТ3.

Семенюк (Кирилюк) Ольга Володимирівна – аспірантка кафедри української мови ім. К. Ф. Шулжука, Рівненський державний гуманітарний університет.

33000, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12, Рівненський державний гуманітарний університет. E-mail: rectorat@rdgu.uar.net

E-mail – yes-olga1@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8346-1117>

Semeniuk (Kyryliuk) Olha Volodymyrivna – Postgraduate Student of the Ukrainian Language Department named after K. F. Shulzhuk, Rivne State Humanitarian University. Ukraine, 33000, Rivne, Stepan Bandera Str., 12.